

Bósze Péter

Ez is, az is és szemezgetés Tiszamarti Antal Orvosi nyelvünk helyes magyarsága című könyvéből

Hozzászólók:

Forrai Judit, Nádasy György, Sándor Tamás, Szakolczai-Sándor Norbert

MÉG EGYSZER AZ EPIDEMIOLOGIÁRÓL

Bósze Péter

A folyóirat előző számában az angol *epidemiology* fogalmát népegészségtannak neveztem a következő meghatározással:

népegészségtan *epidemiology* valamely népesség egészségével összefüggő állapot (egészség, épség, jólét, betegség, rosszullét, gyengélkedés stb.) előfordulását és megoszlását, valamint ezek okait, befolyásoló tényezőit és azok megakadályozását tanulmányozó tudomány.

Ezzel kapcsolatban Varga Csaba így írt: „Ahogy korábban is megjegyeztem, a népegészségügy/tan és az epidemiológia messze nem azonos. Aki már legalább a rendszerváltás óta tagja ennek a mi szakmai közösségünknek, az tudja, hogy mennyi vita volt erről annak idején. A népegészségügy a közegészségügy helyét vette át, és lényegesen többet jelent, mint az epidemiológia, habár ez utóbbi is szerves része az előzőnek... elég, ha megnézed a Népegészségtan/Megelőző Orvostan egyetemi tankönyveit, meg fogod látni, hogy a népegészségügyet/tant nem lehet leegyszerűsíteni az epidemiológiára, ez koncepcionális tévedés...”

▪ Az epidemiológia meghatározása:

- *Idegen szavak szótára* (Tolcsvai Nagy Gábor):

„Valamely (nem fertőző) betegség terjedését és megakadályozását kutató tudományág.”

- Állami Egészségügyi Ellátó Központ (aek.hu):

„A betegségek elterjedésének statisztikai vizsgálatával foglalkozó orvosi tudományág.”

Epidemiológia meghatározása:

- *Dorland's Medical Dictionary* (31st edition):

„...the science concerned with the study of the factors, determining and influencing the frequency and distribution of disease, injury, and other health-related events and their causes in a defined human population for the purpose of establishing programs to prevent and control their development and spread. Also the sum of knowledge gained in such a study.”

- Wikipedia:

„...is the study and analysis of the distribution (who, when, and where), patterns and determinants of health and disease conditions in defined populations.”

- *Encyclopaedia Britannica*:

„...branch of medical science that studies the distribution of disease in human populations and the factors determining that distribution, chiefly by the use of statistics. Unlike other medical disciplines, epidemiology concerns itself with groups of people rather than individual patients and is frequently retrospective, or historical, in nature.”

▪ A népegészségügy, népegészségtan meghatározása:

- Állami Egészségügyi Ellátó Központ (aek.hu):

„A népegészségügy társadalmi tevékenység, melynek célja az egészség megőrzésével és a betegség megelőzésével javítani a lakosság egészségi állapotát.”

(„A népegészségügyi tevékenység körében meg kell határozni az egészség tudományosan megalapozott biológiai és természeti-társadalmi környezeti feltételeit; az egészség megőrzésének, a betegségek megelőzésének hatékony, hozzáférhető és a lakosság által elfogadható módszereit, valamint az ehhez szükséges intézményrendszer sajátosságait. Rendszeresen elemezni kell a lakosság egészségi állapotát, valamint az ezt befolyásoló kémiai, fizikai, pszichikai, biológiai, környezeti és társadalmi tényezőket. Az elemzés során feltárt adatok alapján kell értékelni az egészségkárosító hatások kockázatát, és rangsorolni a népegészségügyi feladatokat, kidolgozni a megelőzés és az egészségkárosító hatások csökkentésének módjait. A feladatok megoldása érdekében környezet-egészségügyi programokat, egészségmegőrző, megelőző, gyógyító és rehabilitációs szolgáltatásokat kell kialakítani, melyeket értékelni kell hatékonyságuk, hozzáférhetőségük és egyéb minőségi jellemzőik alapján.”)

- SE Népegészségtani Intézet:

„A népegészségtan a betegségmegelőzés és az egészségfejlesztés elméleti alapjainak és gyakorlatának a tudománya.”

Public health meghatározása:

- WHO:

„...is defined as »the art and science of preventing disease, prolonging life and promoting health through the organized efforts of society«.”

- Wikipedia:
„...the science and art of preventing disease, prolonging life and improving quality of life through organized efforts and informed choices of society, organizations (public and private), communities and individuals.”
- CDC Foundation (www.cdcfoundation.org):
„Overall, public health is concerned with protecting the health of entire populations. These populations can be as small as a local neighbourhood, or as big as an entire country or region of the world.”
- Britannica (www.britannica.com):
„...the art and science of preventing disease, prolonging life, and promoting physical and mental health, sanitation, personal hygiene, control of infectious diseases, and organization of health services.”
(From the normal human interactions involved in dealing with the many problems of social life, there has emerged a recognition of the importance of community action in the promotion of health and the prevention and treatment of disease, and this is expressed in the concept of public health.
Comparable terms for public health medicine are *social medicine* and *community medicine*; the latter has been widely adopted in the United Kingdom, and the practitioners are called community physicians. The practice of public health draws heavily on medical science and philosophy and concentrates especially on manipulating and controlling the environment for the benefit of the public.)

▪ Demográfia meghatározása:

- Állami Egészségügyi Ellátó Központ (aek.hu):
„A demográfia olyan tudomány, amely a népességet, a népesedési folyamatokat populációs szinten vizsgálja, azaz leírja és elemzi az emberrel, emberi élettel kapcsolatos alapvető jelenségeket (például születés, halálozás vagy kor, nem, etnikai hovatartozás stb. szerinti összetétel) és feltárja ezen jelenségek összefüggéseit, törvényszerűségeit, vizsgálja kölcsönhatásaikat és kutatja a népesség jövőbeni várható alakulását.”

(A demográfia két nagy részterülete:

- Strukturális demográfia: a népesség számát és különböző szempontok – például kor, nem, iskolai végzettség, etnikai csoportok – szerinti összetételét mutatja meg.
- Népmozgalom: jelzőszámai a népesség változásait írják le a születéstől a halálig.)

Kérdések:

- Mi a meghatározása az epidemiológiának, a népegésztannak, a megelőző orvostannak és a biostatistikának?
- Mi a különbség az orvostudomány és az egészségügy között?

HOZZÁSZÓLÁS

Forrai Judit

- A *public health* (népegésztan) egy **tudományág**, amely az egészség tudományosan megalapozott biológiai és természeti-társadalmi környezeti feltételeit, az egészség megőrzését, a betegségek megelőzésének hatékony, hozzáférhető és a lakosság által elfogadható módszereit, valamint az ehhez

szükséges intézményrendszer sajátosságait tudományosan tanulmányozza, irányt mutat, elemez stb.

A népegésztan mindezen problémakörrel való társadalmi szintű feladat, amelynek pontos meghatározását az 1997. évi CLIV. törvény írja le, az egyes – a népegésztan szempontról fontos – megfigyelő, ellenőrző tevékenységet végző rendszerek együttműködését koordinálja, az egészségkárosító hatások megelőzését rendszeres ellenőrzési, tájékoztatói és felvilágosító tevékenységgel végzi, és ellenőrzi hazai és nemzetközi szinten (OTH, WHO).

A népegésztan, mint a neve is mutatja, a tanokkal (elméletekkel) foglalkozik, tehát tudományág, amely a leírtakkal foglalkozik tudományos alapon. A népegésztan a gyakorlatban megvalósuló, a tanok alapján kivitelezhető ügymenet.

- Az *epidemiológia* egy vizsgálati **módszertan**, amelyet egyaránt alkalmaz a klinikum és a népegésztan. Ez az alkalmazott tudomány az egészséggel kapcsolatos állapotok, jelenségek megoszlását és az előfordulásukat befolyásoló tényezőket tanulmányozza egy meghatározott populációban azzal a céllal, hogy eredményeit felhasználja az egészséggel kapcsolatos problémák felügyeletéhez és megoldásához. Foglalkozik a betegségteher kockázati tényezőinek előfordulásával, a beavatkozások lehetőségeivel és azok értékeinek meghatározásával, egészségmonitorozással stb., számmutatók, indexek, megoszlási, intenzitási, dinamikus mutatószámok kalkulálásával, a jelenségek láthatóvá tételével.

Szóval a két fogalom nem mosható össze, nem helyettesíti egymást, de mindkettő egyidejű létezése feltétele a modern egészségügyi rendszer jó működésének.

- A *közegésztan*, *közegésztan* elnevezés, ha az angol fordítást nézzük, megfelel a *public health*-nek. Mint minden fogalomnak, története van, amelyet nemcsak a tudomány, de a politika is erőteljesen befolyásol. Így a populációs szinten egy országot, népességet, vallási közösséget stb. érintő, egészséget befolyásoló tényezők (természeti [időjárás, levegőszennyeződés stb.] vagy társadalmi tényezők, például háború, nyomor, katasztrófa stb.) hatásával foglalkozva az aktuális politika mindig más tartalommal tölti meg ezt az elnevezést.

A XIX. század utolsó harmadában alakult ki a *köz-* szó használata – az állam gondoskodó, ellátó segítségével (például közjó, közbiztonság, közigazgatás, közegésztan) az első világháború után erősödtek nép-nemzeti irányzatok mind a politikában, mind az alkalmazott tudományok elnevezésében a *szociálkifejezéssel*, például szociálfilozófia (Heidegger), szociálpszichológia, szociáldarwinizmus, szociálmédecina stb., aztán ez is elkopott. „Új idők új dalai”, új elnevezések – a tartalom szinte ugyanaz, megtűzdelve az adott politikai felhanggal. Magyarországon közegésztan helyett rendszerváltozás után társadalom-örvostan lett, majd újabb politikai hatásra népegésztan, majd felváltotta a megelőző-örvostan – ez nemzetközi szakmai WHO-hatásra (prevenatív medicina). Az angolszász irodalomban változatlan a *public health*.

Nádasy György

A népegészségügy, illetve népegészségtan helyett az angol-szász világban a *public health* kifejezést használják (egészségügyi helyzet + intézkedések, *public health situation*, *public health measures*, *public health science*), tudatosan kerülve a populista ízű *nép-* kifejezést. Ezt mi helyesen közegészségtannak fordíthatjuk, bár nálunk ennek erőteljesebb a fertőző betegségekre való utalása.

Az *epidemiology* szerintem maradjon a magyarban is epidemiológia, bár az angolban ez az egészségi állapottal, bármely betegséggel kapcsolatos statisztikai helyzetet jelzi (gyakorlatilag *public health situation*), míg a magyar klasszikusan ennél is inkább a fertőző betegségek elterjedésére gondol. Az epidemiológiát én úgy határoznám meg, hogy az adott, demográfiai értelemben vett népesség egészségi állapotára vonatkozó statisztikai adatok.

Sándor Tamás és Szokolczai-Sándor Norbert

epidemiológia a fertőző betegségek kiindulását, járványos terjedését, megelőzését és kezelését vizsgáló tudomány. Napjainkban az epidemiológia a nem fertőző betegségek elterjedését, területi megoszlását, szociális és kulturális megoszlását is elemzi.

népegészségtan a lakosság egészségi állapotát vizsgáló tudomány.

megelőző orvostudomány az egészség megőrzésének, valamint a betegségek és sérülések, a rokkantság, végső soron a halál megelőzését vizsgáló tudomány.

biostatisztika az élő világ jelenségeit, különösen az elméleti és klinikai vizsgálatok adatait matematikai módszerekkel elemző tudomány.

orvostudomány a test szerkezetével és működésével, a betegségek leírásával, megelőzésével, kezelésével, valamint a betegséget követően az egészség helyreállításával foglalkozó tudomány.

egészségtudomány az egészség védelmét, a betegségek megelőzését és megszüntetését, az ápolást, a gondozást és az egészség helyreállítását szolgáló tudomány.

ÖSSZEGRÉS

▪ Az *epidemiology* az angol meghatározásokban tudomány. Voltaképpen valamely népességben előforduló kóros egészségállapotok (betegség – fertőző és nem fertőző is –, rokkantság és más, egészségre ártalmas események) előfordulását, megoszlását, okait sokaságszámítási módszerekkel vizsgáló tudomány. Célja: a kóros egészségállapotok elkerülésére, elhárítására alkalmas módszerek kidolgozása, valamint ezek hatékonyságának ellenőrzése. Másképpen: a kóros egészségállapotokra vonatkozó népességi vizsgálati módszereket alkalmazó tudományág. Ekként része a népegészségtannak.

A magyar meghatározások – a szótáriak is – szűkszavúak. Forrai Judit módszertannak, Nádasy György pedig statisztikai adatoknak nevezi.

Meghatározása – mint a fentiekből látható – sokféle; különböző nevezetekkel illetik. Értelmezése már egyöntetűbb, de nem egységes. Az *epidemiológia* idegen szakszó már csak ezért is szükségtelen.

A meghatározások mindegyikében találkozunk a népesség (*population*) nevezettel, alapvetően valamilyen módon meghatározott embercsoport értelemben. Ez lehet kis közösség, de egy ország teljes lakossága, állampolgárok összessége, sőt földrészre kiterjedő is. Lényeges ebből a szempontból is pontosan fogalmazni, de az *epidemiológia* szakszó használatával ez nem valószínű meg. Márpedig lényegileg különbözik, hogy valamely vizsgálat egy ország lakosságára vagy szűk betegcsoportra vonatkozik, jóllehet ugyanolyan számítási módszereket alkalmazunk. Ez összemosódás.

NÉPESSÉG (POPULÁCIÓ) ÉS DEMOGRÁFIA

- Állami Egészségügyi Ellátó Központ:

„A demográfiában általában egyszerűen egy ország vagy földrajzi egység lakosainak összességét értik (pongyola fogalmazásokban a lakosok számát, amely valójában az adott populáció nagysága). Meg szokták különböztetni a lakónépességet (hangsúlyozottan az adott területen lakó egyének összessége), illetve az állampolgárok összességét.” (Népegészségügyi szempontból a populációt célszerű árnyaltabban értelmezni. Itt ugyanis egy adott népegészségügyi problémában érintett egyének összességét kell figyelembe venni, ami sem az állampolgársággal, sem a lakóhellyel nem feltétlenül függ össze. Az, hogy kiket érint valamilyen népegészségügyi probléma, az éppen vizsgált jelenségtől függ, de mindig visszavezethető valamilyen erőforrás közös használatára. Például egy adott kút vizét használó emberek összessége egy populációt alkot, ha éppen a kút fertőzöttségének következményeiről van szó)

„A demográfia olyan tudomány, amely a népességet, a népesedési folyamatokat populációs szinten vizsgálja, azaz leírja és elemzi az emberrel, emberi étellel kapcsolatos alapvető jelenségeket (például születés, halálozás vagy kor, nem, etnikai hovatartozás stb. szerinti összetétel), és feltárja ezen jelenségek összefüggéseit, törvényszerűségeit, vizsgálja kölcsönhatásaikat és kutatja a népesség jövőbeni várható alakulását. A demográfia két nagy részterülete:

Strukturális demográfia: a népesség számát és különböző szempontok – például kor, nem, iskolai végzettség, etnikai csoportok – szerinti összetételét mutatja meg.

Népmozgalom: jelzőszámai a népesség változásait írják le a születéstől a halálig.”

(„Leggyakoribb forrásaik a népszámlálások, illetve az anyakönyvezés adatai. Ezekből az adatokból és a belőlük készült statisztikákból, elemzésekből részletesen megtudhatjuk, hogy milyen összetételű egy-egy ország vagy terület lakossága; hogyan alakulnak a születési, halálozási mutatói; mennyi a várható élettartam; milyenek a házasságkötési, migrációs szokások; illetve a demográfiai folyamatok várható alakulásáról, annak befolyásolási lehetőségeiről is tájékozódhatunk.”)

- *Encyclopaedia Britannica:*

„Population, in human biology, the whole number of inhabitants occupying an area (such as a country or the world) and continually being modified by increases (births and immigrations) and losses (deaths and emigrations). As with any biological population, the size of a human population is limited by the supply of food, the effect of diseases, and other environmental factors. Human populations are further affected by social customs governing reproduction and

by the technological developments, especially in medicine and public health, that have reduced mortality and extended the life span.”

- *Idegen szavak szótára* (Tolcsvai Nagy Gábor):
„Demográfia a népesedési statisztikával, folyamatokkal, a népesség szerkezetével, társadalmi és gazdasági változásaival foglalkozó tudomány.”

Az epidemiológia fogalma tehát nemcsak nem egységesen meghatározott, de sokféle embercsoportra is vonatkoztatható. Népegészségtani szemszögből a lakosság egészére kell vonatkoztatni, ezért a magyar neve lehetne *népegészség-vizsgálás*; például Országos Népegészség-vizsgáló Intézet.

■ A *népegészségtan* (public health) a Állami Egészségügyi Ellátó Központ társadalmi tevékenységnek mondja, más meghatározásokban tudomány. A Semmelweis Egyetem Népegészségtani Intézetének meghatározásában az egészségfejlesztés tudománya. A meghatározások többé-kevésbé egységesen értelmezhetők. Egyszerűen fogalmazva: a népegészségtan a lakosság, a nép egészségének megóvásával és jobbításával foglalkozó tudomány. A „nép” a nevezetben (*népegészségtan*) országos emberi közösségre utal.

■ Varga Csabának igaza van: az általam javasolt megfogalmazás téves, értelmezési hibát tartalmaz. A népegészségtan és a népegészség-vizsgálás (*public health* és *epidemiology*) két fogalom, az utóbbi sokaságszámítási módszertani része az előbbinek. Köszönöm az észrevételt. Ismételten hangsúlyozom, hogy a Szócsiszolás rovatban megfogalmazott nevezetek és azok magyarázata csupán javaslat, nem hivatalos szótári nevezet. Összeállításuknak a célja a jobbítás, pontosítás országos, sőt azon túli hozzáférési lehetőséggel. Kérem is minden olvasónk véleményét.

A tárgykorban számos más nevezettel is találkozunk. A *közegészségügy*, *közegészségtan* háttérbe szorult, nem használjuk. A társadalom- orvostan, megelőző- orvostan stb. önállóan is értelmezhető; ezek részletezése azonban túlmutat jelen összeállításunkon. A népegészségtan részei. Az *egészségtudomány* fogalmát nem látom pontosan, még azt sem, hogy egyáltalán szükséges-e.

Javasolt nevezetek és meghatározások:

népesség, *population* 1. valamely földrajzi területen élő emberek összessége, emberközösség, lakosság 2. sokaságszámítási fogalomként: valamely vizsgálat tárgyát képező elemek (személyek, más egységek) összessége.

népességátalakulás valamely emberközösség számának (nagyfokú halálozás, kevés születés) vagy összetételének (bevándorlás, elvándorlás) megváltozása.

népességrobbanás az emberközösség számának hirtelen nagyarányú növekedése.

népesedéstudomány, *demography* emberközösség, népesecsoportok és körülményeik változásával foglalkozó tudomány.

Vizsgálja a népesség szerkezetét, megoszlási folyamatait (születés, halálozás, nem stb.), társadalmi és gazdasági jellemzőit; az ezekkel összefüggő folyamatokat (bevándorlás, elvándorlás stb.).

népegészségtan, *public health* a nép (lakosság) egészségének megóvásával és jobbításával foglalkozó tudomány. Vizsgálja az egészségre ható környezeti (természeti és társadalmi) hatásokat, az egészséges életmódra nevelés lehetőségeit, a betegségek (fertőző és nem fertőző is) és rokkantság társadalmi előfordulását, azok okait, megelőzésének és elhárításának lehetőségeit.

népegészségügy a nép (lakosság) egészségének megóvásával és jobbításával foglalkozó társadalmi feladat, szokásosan törvényes keretekben. A népegészségtanban megfogalmazott elvek intézményesített társadalmi alkalmazása.

népegészség-vizsgálás, *epidemiology* népességben előforduló kóros egészségállapotok (betegség – fertőző és nem fertőző is –, rokkantság és más egészségre ártalmas események) előfordulását, megoszlását, okait sokaságszámítási módszerekkel vizsgáló tudományág. Célja: a kóros egészségállapotok elkerülésére, elhárítására alkalmas módszerek kidolgozása, valamint ezek hatékonyságának ellenőrzése. A népegészségtan része.

járványtan a járványok megelőzésével, okaival, elhárításával foglalkozó tudományág; a népegészségtan része.

EGÉSZSÉG, BETEGSÉG, ÉLETMINŐSÉG

■ Az egészség és *health* meghatározása:

- *Értelmező szótár+:*
„Betegség nélküli állapot.”
- Állami Egészségügyi Ellátó Központ:
„Az egészség fogalma változó, fejlődő fogalom. A hagyományos megközelítés szerint az egészség a betegség hiánya. (Egészséges az, aki nem beteg...)”

Ezzel szemléletében, filozófiájában teljesen ellentétes a WHO meghatározása, amely „Global strategy for health for all by the year 2000” (1979) dokumentumában az egészség idealisztikus célállapotát fogalmazza meg, amikor az egészséget a „teljes testi-lelki és szociális jóllét”-ként határozta meg. (Vigyázat: jóllét és nem jólét...) Ez a megközelítés alapvető szemléletváltást eredményezett, de inkább filozófiai üzenetű, mint a gyakorlatban is alkalmazható, például egyes javallatok elbírálásakor vagy ellátási csomagok meghatározásakor.

Realistának az alábbi meghatározás tekinthető: (Kincses, 2003)
„Az egészség az egyén biológiai működése, valamint a kora és neme szerint elérhető és/vagy a társadalom által elvárt biológiai működése közötti megfelelés. Az egészség megítélése a funkciók működésén (képességeken, korlátozottságokon), a fájdalom létén, jellegén, és mindennek az egyén általi mentális feldolgozásán (elfogadásán) alapul.”

Az egészségkép – és annak szubjektív megítélése – koronként, kultúránként változik.

- Magyar értelmező kéziszótár:
„Az életműködés zavartalansága, a szervezet, illetve a szervek betegség nélküli állapota.”
- Tudományos és köznyelvi szavak magyar értelmező szótára (www.meszotar.hu):
„A szervezet egyensúlyi állapota, a szervek harmonikus működése.”
- Dorland's Medical Dictionary (31st edition):
„...the state of optimal physical, mental and social-wellbeing; the popular idea that it is merely an absence of disease and infirmity is not complete.”
- Encyclopaedia Britannica:
„...in humans, the extent of an individual's continuing physical, emotional, mental, and social ability to cope with his or her environment.”
A szótár hozzáteszi, hogy a fenti csak egy a sokféle meghatározás közül, és viszonyított, mert az az egyén, aki megbirkózik szokásos környezetével, nem biztos, hogy attól akárcsak kissé eltérően is képes helytállni. Ez felveti a környezet fogalmát, amely a szótár meghatározásában:
„...the complex of physical, chemical, and biotic factors that act upon an organism or an ecological community and ultimately determine its form and survival”.

Az első látásra teljesen egyértelműnek tűnő fogalom meghatározása nem is olyan egyszerű, hiszen sok oldala van. Kézenfekvő a *betegség nélküli állapot* meghatározás, de akkor a betegség fogalmát kell pontosan leírni, s ez igen nehéz. Minden sejt, molekula valamilyen feladat ellátására jön létre, ez az élettani szerepe. Ebből kiindulva mondhatnánk, hogy az egészség a szervezet élettani állapota, s ez igaz is. Csakhogy minden szervezetben előfordulnak az élettanitól eltérően tevékenykedő kisebb-nagyobb sejt-csoportok, amelyek a szervezet egészének a tevékenységét gyakorlatilag nem befolyásolják; nem okoznak betegséget. Vagyis betegség nélküli állapotról van szó. A *Dorland's Medical Dictionary (31st edition)* a betegség nélküli állapot meghatározást mégsem tartja elegendőnek.

Javasolt meghatározás:

egészség *health* a szervezet olyan élettani állapota, amelyben sejtjei, szövetei, szervei, rendszerei stb. jóformán az élettani feladataiknak megfelelően működnek, az előforduló kisebb-nagyobb zavarok nem okoznak betegséget. Magában foglalja a szervezet megfelelő testi, lelki és tudati tevékenységét.

■ A betegség, *disease* meghatározása:

- Állami Egészségügyi Ellátó Központ:
„A betegség a társadalmilag elfogadott egészségképtől való olyan eltérés,
- amely csökkenti az élettartamot vagy rontja az életminőséget (azaz halált vagy funkciózavart, és/vagy fájdalmat okoz),
- amelyet az egyén vagy a környezete észlel (beleértve az ellátórendszert, a diagnosztikai eszközök észlelését is).”
- Értelmező szótár+:
„Az élő szervezet működésében bekövetkező zavar, rendellenesség.”

• Magyar Értelmező Szótár:

„Szervezet életműködésében bekövetkező rendellenes elváltozás, kóros állapot, zavar.”

• MedicineNet:

„...illness or sickness characterised by specific signs or symptoms”.

• Oxford Dictionary:

„...illness the state of being physically or mentally ill; sickness bad health.”

• Dorland's Medical Dictionary (31st edition):

„...any deviation from or interruption of the normal structure of function of a part, organ or system of the body as manifested by characteristic symptoms and signs; the etiology, pathology, and prognosis may be known or unknown.”

• Encyclopaedia Britannica:

„...any harmful deviation from the normal structural or functional state of an organism, generally associated with certain signs and symptoms and differing in nature from physical injury. A diseased organism commonly exhibits signs or symptoms indicative of its abnormal state. Thus, the normal condition of an organism must be understood in order to recognize the hallmarks of disease. Nevertheless, a sharp demarcation between disease and health is not always apparent.”

• Merriam-Webster:

1. a condition of the living animal or plant body or of one of its parts that impairs normal functioning and is typically manifested by distinguishing signs and symptoms : sickness, malady infectious diseases a rare genetic disease, heart disease
2. a harmful development (as in a social institution) sees the city's crime as a disease
3. obsolete: trouble”.

• Wikipedia:

„A disease is a particular abnormal condition that negatively affects the structure or function of all or part of an organism, and that is not due to any immediate external injury. Diseases are often known to be medical conditions that are associated with specific symptoms and signs.”

A betegség meghatározása is sokféle megközelítésű. A magyar meghatározások itt is egyszerűek. Az angol kivétel nélkül hozzáteszi, hogy *signs and symptoms*. A *sign* valamilyen vizsgálattal felfedezhető eltérésre utaló jel, a *symptom* pedig a beteg által észrevett eltérés (panasz, testi átalakulás stb.). A magyar tünet szakszó mindkettőt magában foglalja.

Javasolt meghatározás:

betegség *disease* a szervezet élettani működésének, állapotának tüneteket okozó zavar.

■ Életminőség (*quality of life*) meghatározása:

• Állami Egészségügyi Ellátó Központ:

„Általános megközelítésben: az egyén (vagy népesség, népességcsoport) »jól-lét«-érzésének fokmérője, a különböző, számukra fontos testi és lelki aspektusok mentén – figyelembe véve az életminőség objektív és szubjektív vetületeit is.”

(„A huszadik század hatvanas éveiben a fejlett országokban újrafogalmazták a társadalom alapvető célkitűzéseit: a fejlődés útja nem a mindenáron való gazdasági növekedés, hanem az emberek jóllétének, életminőségének javítása.

Így az életminőség-javítás a modern társadalmakban igen fontos célkitűzéssé vált, az életminőség-kutatás több tudományterületnek is szerves része lett. Az életminőséget meghatározó, befolyásoló tényezők és hatásaik vizsgálatára különböző életminőség-modelleket alkotnak, újabb és újabb egészségmutatókat hoznak létre.”)

- Magyar értelmező szótár:
„Életszínvonal. Valamely társadalom, közösség jólétének mértéke, foka. (Jólét: kedvező, gondtalan anyagi helyzet.)”
- Orvosi pszichológia (Kopp Mária, Berghammer Rita, Medicina 2009):
Az életminőség „saját testi és lelki állapotunk szubjektív minősítése, dimenziói: a testi egészség, a fájdalommentesség, a lelki kiegyensúlyozottság és a szociális, társas jólét. Beszélünk általános, egészséggel kapcsolatos életminőségről és az egyes krónikus betegségekre jellemző életminőségről. A szubjektív, egészséggel kapcsolatos életminőség a halálzási kockázat fontos előrejelzője. Krónikus betegségekben a kezelési modalitások megválasztásában van fontos szerepe. A QUALITY rövidítés a minőségi életveket jelenti.”
- Encyclopaedia Britannica:
„Quality of life, the degree to which an individual is healthy, comfortable, and able to participate in or enjoy life events. The term quality of life is inherently ambiguous, as it can refer both to the experience an individual has of his or her own life and to the living conditions in which individuals find themselves. Hence, quality of life is highly subjective. Whereas one person may define quality of life according to wealth or satisfaction with life, another person may define it in terms of capabilities (e.g., having the ability to live a good life in terms of emotional and physical well-being). A disabled person may report a high quality of life, whereas a healthy person who recently lost a job may report a low quality of life. Within the arena of health care, quality of life is viewed as multidimensional, encompassing emotional, physical, material, and social well-being.”
- Wikipedia:
„Quality of life, is the general well-being of individuals and societies, outlining negative and positive features of life. It consists of the expectations of an individual or society for a good life. These expectations are guided by the values, goals and socio-cultural context in which an individual lives. It serves as a reference against which an individual or society can measure the different domains of a personal life. The extent to which one's own life coincides with a desired standard level – or, put differently, the degree to which these domains give satisfaction and as such contribute to one's subjective well-being – is called life satisfaction.”

Az életminőség kortárs tükörszó; már elterjedt és kifejező. Többé-kevésbé a jóllét fogalmával azonos. Tényszerűen nehezen leírható: függ a társadalom életszínvonalától, amelyben az egyén él, a társadalmi elvárásoktól, az egyén elvárásaitól és közvetlen környezetétől, mit tart az egyén jó életnek stb. Vonatkoztatják a társadalomra és különböző embercsoportokra, közösségekre.

Javasolt meghatározás:

életminőség *quality of life* az egyén (társadalom, közösség) saját megítélése szerinti jólléte. Az egyén véleményalkotása, magában foglalja a személyiségéből és közvetlen környezetéből adódó elvárásokat, célokat, valamint ezek társadalmi vonatkozásait is. Az orvosi gyakorlatban szokásosan a betegségeknek, kezeléseknél az egyén jóllétére gyakorolt hatását értjük alatta.

TISZAMARTI ANTAL: ORVOSI NYELVÜNK HELYES MAGYARSÁGA (1943)

Szemelvények egy elfelejtett orvos nyelvművelő könyvéből (1)

Ezt a könyvet a *Magyar Orvosi Nyelv* 2007-es számában Tóth Emil ismertette (1). Az alábbiakban és a folyóirat következő számaiban részleteket adok közre.

A könyv bevezetőjében Tiszamarti ezt írta:

„Munkám már évek óta kész. Hogy mégis miért csak most jelenhetett meg, annak felpanaszolásával nem akarok érzelegni. Csupán egyet: nem alkuadtam meg a legjelentéktelenebbnek látszó nyelvhelyességi kérdésesekben sem. Az én nyelvhelyességi ítéleteim nem rögeszmék, hanem nyelvtudományi és nyelvészeti alapú megállapítások.”

A példák zömét a kéziratok javításakor gyűjtötte, azokat pontosan idézi, akkor is, ha nem teszi idézőjelek közé.

Könyvét így indította útjára:

„Magyar orvosok vagyunk, tehát magyarosan és szakszerűen kell írunk. A komolyan igyekvőt erre okvetlenül megtanítja ez a könyv, melyet szeretettel ajánlok Rendünk minden tagjának.”

Az Előszót Vámosy Zoltán írta:

„Az írás sikerében tehát nemcsak a tartalom a fő és egyetlen tényező, hanem abban a forma, »az írás művészete« is lényeges szerepet játszik.”

Vámosy ennek szellemében ajánlotta a könyvet, mondván: Tiszamarti összeállítását tanít meg bennünket az írás művészetére.

HIBÁS ÖSSZETÉTELEK (MELLÉKNEVEK)

Magyar szellemű összetételek:

tősgyökerez, holteleven, kétértelmű, szalmaszínű (nem szalmasárga); vérfoltos, epeköves, harmadszakos (például syphylis), háromkeresztes, előhasi, egyhasi, kismalmányi, gyermekfejnyi; fogafájó, magvafolyó, belekijáró, inaszakadt, gutaütött, lábatörött, napégette, botcsinálta; foghúzó, vizelethajtó, nagyehető, szeszemissza, dologtehetetlen; messzelátó, szívreható, éhenholt, tűzröplattant; húzó-rángó (tonikus-klinikus), tenyeres-talpas, csonka-bonka, hórihorgas, újdont-új.

„Kis mutatékunk is bizonyítja, hogy szóalkotásunknak ez a területe is mily gazdag. Nem volt tehát semmi szükség arra, hogy öregapáink a -reich, -arm, -frei, -fahig, -voll, -krank stb. német mellékneveket szolgáló módon nyelvünkre erőltessék. Ám őket még mentheti irodalmi nyelvünk akkori forrása s az a nagy aránytalanság, mely buzgalom és nyelvi tudásuk között volt. De mi menti vajjon kortársainkat, akik ragaszkodnak ezekhez a szönyomorékokhoz, sőt nap nap után újabbakat vetélnék? Eldöbbenünk, ha csak a bennünket érdeklők egy részét is sorba szedjük, s végigtekintünk rajtuk: mennyien vannak, s hogy befészkeltek magukat, holott semmi keresnivalójuk nincs a mi ugor nyelvünkben!”

-**azonos csoportazonos vér:** azonos csoportú v. azonos csoportbeli vér.

-**beteg epekőbeteg** (epéköves, epekőkóros – alapszava epekőkór); **fogbeteg** (fogbajos, fog[a]fájós, betegfogú, rosszfogú...); **kedélybeteg** (lelketeg, kedélybajos); **rákbeteg** (rákos)...

-**biztos** *tűzbiztos* (tűzálló, tűzpróbás); *bombabiztos* (bombaálló, bombabíró).

-**bő** *vízibő* (bővizű, sokvizű, vízben bő, vizes); *vérbő* (bővértű, sokvértű, pozsgás, vértódulásos, vértolulásos).

-**dús** *sikerdús* (sikeres, nagysikerű, eredményes, foganatos); *színdús* (színes, sokszínű, színpompás, tarka); *sejtdús* daganat (sejtes, soksejtű, rendkívül sejtdús alapszövetbe ágyazott helyett sejtes alapszövetbe); *zsírdús* (zsíros, zsírban bő, bőzsírú)...

-**gazdag** *eszmegazdag* (eszmés, gondolatos, sziporkás; eszmében gazdag, nem pedig eszmékben gazdag); *tünetgazdag* (tünetes, soktünetű).

-**idegen** *fajidegen* fehérje (idegen fehérje, idegenfajú, másfajú, másfajta, fajamás).

-**képes** *életképes* (élőképes, életrevaló, élhető); *bomlásképes* (bomlékony, bomlós, könnyen bomló).

-**képtelen** *reactióképtelen* egyén (reactióra képtelen), *működésképtelen* (működőképtelen, működésre nem képes).

-**mentes** *baktériummentes* (csírátlan, csírától mentes); *szövődménymentes* (szövődménytelen, szövődmény-nélküli); *lázmentes* (lázatlan, nem lázas, nincs láza).

-**resistens** *sugárresistens* (sugárálló), *insulinresistens* (insulinálló).

-**szegény** *vérszegény* (végleg gyökeret vert), *sószegény* (sóltan, sószűkés), *sejtszegény* (kevesejejtű, sejtszűkés).

-**teljes** *erőteljes* (erős, nagyerejű, erővel teljes). Stb.

A túl- előtagú melléknevek is német hatásra terjedtek el: *túlokos* (okosdi, tudákos, tudálékos); *túlnyomó* rész (legnagyobb rész, valaminek a derék része); *túltáplált* (helytelen ebben az értelemben: kövér, hájas, elhízott)...

SZABATOSSÁG

A szabatosság „a tartalom és a forma egysége, a kifejezés tökélye.”

„Ez annyit jelent, hogy világosan, logikusan elgondolt közölnivalónkat olyan nyelvi formába öltöztetjük, mely éppen azt mondja (= minőségi azonosság) és éppen annyit mond (sem többet, sem kevesebbet = mennyiségi szabatosság), amit, illetve amennyit ki akarunk fejezni. Más szóval: az a kifejezésforma lesz szabatos, mely szinte kényszeríti az átvevőt – hallgatót vagy olvasót –, hogy ugyanazt lássa, amit a közlő lát, illetőleg ugyanazt gondolja, amit az gondol. Röviden: hogy tudattartalma azonosuljon a közlő tudattartalmával. A világosság fő célja a könnyen-érthetőség, a szabatosságé – a kifejezés lehető legnagyobb pontossága által – a pontos megértés.”

Másodrendű elemként a szabatossághoz tartozik a *tárgyhoz illőség* és a *nyelvtisztaság*.

„A szabatosság nyelvi alapja a nyelvtani helyesség. Tehát az idegen-szerű irály is lehet szabatos, ha nyelvtanilag helyes” (irály jelentése: stílus).

„A szabatosság a pallérozott agyú ember erénye. Fegyelmezett gondolkodás nélkül nincsen szabatos irály.” Alapja természetesen a megfelelő tárgyismeret. „Nyelvi alapja pedig a már említett nyelvtani és nyelvhelyességi tudáson kívül a szók (rokonértelmű szavak, műszók) pontos jelentésének, hangulati velejárójának ismerete, a kifejezések és szólások súlyának, értékének biztos mérlegelni tudása, egyszóval a nyelv stilisztikai birtoklása is.”

IRODALOM

1. Tóth Emil *Tiszamarti Antal: Orvosi nyelvünk helyes magyarsága, 1942.* Magyar Orv Nyelv 2007;7/1:43–4.

„De föltéve, hogy sikerülne valamennyi idegen szót eltávolítanunk s megfelelő, derekas magyar kifejezéssel helyettesítenünk: tudományos nyelvünk tisztaságát, eredeti zamátját ezzel még meg nem alapítottuk. Főbajunk ugyanis nem a műszavak helyes vagy helytelen voltában, hanem ott gyökerezik, hogy a kifejezések megválasztásában, a szavak egybefűzésében, a mondatok kötésében nyelvérzékünk mindinkább cserben hagy, a magyaros észjárás mindjobban kisiklik lábunk alól. Megérzik ez összes irodalmunkon, mely teli van kiváltképp germanizmusokkal s magyarázható eredménye annak, hogy jobbára külföldi mintákon képződünk s művelődünk.”

Greguss Gyula *Észrevételek a természettani műszótár ügyében* (Hátrahagyott kézirat)
Természettudományi Közöny 1873;43:93–9.

„A tudósnek nem szabad elfelejtenie, hogy mivel tartozik a nemzet nyelvének, mely nyájas készséggel kelti gondolatait és segíti világra eszméit. Bizony nem volna szép dolog, ha hála fejében szép hazai szavainkat feláldozná rút idegeneknek és ott élne nem hazai szóval, meg talán csak azért, mert tudományosabb színezetű, ahol eredetieink is csakolyan jól vagy még jobban is megteszik. Ez nemcsak ízléstelenség, hanem nyelvünk ellen elkövetett oly nagy tiszteletlenség volna, hogy ellene a legszigorúbban kellene tiltakoznunk.”

Greguss Gyula *Észrevételek a természettani műszótár ügyében* (Hátrahagyott kézirat)
Természettudományi Közöny 1873;43:93–9.